

СЕКЦІЯ 5. ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

ДЕТЕРМІНАНТИ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мельніченко В.В., к. пед. н.,
професор кафедри права та поведінкових наук
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

У статті розкрито актуальне питання теорії і практики освітнього менеджменту – проблему детермінант управлінської діяльності викладача. Визначено та схарактеризовано основні різновиди досліджуваного феномена. Представлено загальну систему «внутрішніх» та «зовнішніх» детермінант мікрорівня та мезорівня. Конкретизовано «внутрішні» детермінанти мікрорівня управлінської діяльності педагога, які безпосередньо впливають на успішність реалізації його управлінських функцій.

Ключові слова: управління, управлінська діяльність, детермінанти управлінської діяльності викладача, мікрорівень, мезорівень, «зовнішні» детермінанти, «внутрішні» детермінанти.

Мельніченко В.В. ДЕТЕРМИНАНТЫ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ УЧРЕЖДЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье раскрыт актуальный вопрос теории и практики образовательного менеджмента – проблема детерминант управленческой деятельности преподавателя. Определены и охарактеризованы основные разновидности исследуемого феномена. Представлена обобщенная система «внутренних» и «внешних» детерминант микроуровня и мезоуровня. Конкретизировано «внутренние» детерминанты микроуровня управленческой деятельности педагога, которые непосредственно влияют на успешность реализации его управленческих функций.

Ключевые слова: управление, управленческая деятельность, детерминанты управленческой деятельности преподавателя, микроуровень, мезоуровень, «внешние» детерминанты, «внутренние» детерминанты.

Melnichenko V.V. DETERMINANTS OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTE

The article deals with the actual question of the theory and practice of educational management – the problem of determinants of teacher's management activity. The determinants of the teacher's management activity are a system of factors that determine the effectiveness of the implementation of its managerial functions in the educational process.

“External” determinants of managerial activity of the teacher are connected with the professional and social peculiarities of the educational environment, and “internal” – with the personality characteristics and managerial competences of the teacher. The determinants of the micro level are in close connection with the peculiarities of the behavior and behavior of the teacher of the university, and the determinants of the meso level – with the peculiarities of the development of the educational institution.

On the basis of a functional approach to the teacher's management, the “internal” determinants are specified, which directly determine the success of the management activity of the teacher in higher education. They include the following: 1) governing abilities (intellectual, analytical, projective, predictive, constructive, communicative, perceptual, expressive, suggestive); 2) managerial abilities (from goal-setting, to self-management, to self-analysis, to moderation, to maneuvering resources, to ingenuity, ability to overcome communicative barriers, the ability to coordinate among themselves all stages of management); 3) personal qualities and properties: motivity, self-confidence, responsibility, initiative, activity, efficiency, flexibility, independence, inner locus of control, observation, demanding, democratic, positivism, latitude and critical thinking, rationality, emotional balance, stress tolerance, tolerance, creativity.

Key words: management, management activity, determinants of managerial activity of the teacher, micro level, meso level, “external” determinants, “internal” determinants.

Постановка проблеми. Вища освіта в Україні нині зазнає значних трансформацій, зумовлених істотними змінами у соціально-економічному житті країни, а також її входженням у Європейський освітній

простір. Упровадження сучасних освітніх реформ сприяє зміщенню акцентів із безпосереднього викладання та виховання студентської молоді на організацію її освітньої діяльності.

Сьогодні перед викладачем закладу вищої освіти постає низка оновлених управлінських обов'язків, пов'язаних із цілепокладанням, плануванням, прогнозуванням, ухваленням управлінських рішень, реалізацією плану дій, його корекцією, професійною рефлексією тощо [13]. Успішна реалізація управлінських завдань викладача потребує виокремлення та наукового аналізу тих психологічних детермінант його діяльності, які зумовлюють основні системні та процесуальні характеристики менеджменту у вищій освіті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі накопичено чималий досвід із вивчення питання детермінант управлінської діяльності. Різні його аспекти викликають зацікавлення у сучасних психологів-дослідників. Українські вчені детально вивчають психологію управлінської діяльності в умовах соціально-економічних змін (О. Бондарчук, В. Івкін, Л. Карамушка, О. Ковальчук, О. Креденцер, К. Терещенко, Г. Феодосова, О. Філь); аналізують психологічні детермінанти розвитку управлінської культури (Л. Карамушка, О. Креденцер, К. Терещенко); визначають психолого-педагогічні аспекти управлінської діяльності (В. Киричук, Ж. Серкіс, О. Толков); окреслюють соціально-психологічні особливості управління (О. Мітчикіна, К. Терещенко); досліджують психологічні особливості самоактуалізації у професійно-управлінській сфері (Л. Карамушка, М. Ткалич) тощо.

Зарубіжні науковці також не залишаються осторонь теоретичних і практичних розвідок щодо детермінант управлінської діяльності, зокрема О. Beytekin займається вивченням управлінської культури в системі вищої освіти, Т. Harland досліджує особливості викладацької діяльності, зокрема управлінської, J. Jameson вивчає зміну ідентичності в управлінській діяльності, А. Kolb та D. Kolb аналізують цілісний підхід до навчання, освіти та менеджменту, Е. Sallis зосереджує свої наукові інтереси на особливостях управління якістю освіти.

Важливо констатувати той факт, що тематика цільових досліджень здебільшого зосереджена навколо детермінант управлінської діяльності керівників, у тому числі й керманічів вишів. Водночас гостро відчувається брак ґрунтовних наукових напрацювань з питань детермінант управлінської діяльності викладачів закладів вищої освіти, що надає проблемі дослідження особливої актуальності та значущості.

Мета статті – визначити детермінанти управлінської діяльності викладача закладу

вищої освіти на теоретичному і методологічному рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково-теоретичні засади дослідження зумовлюють обґрунтування його концептуальних ідей на теоретичному і методологічному рівнях.

Теоретичний рівень дослідження визначає систему дефініцій, які покладені в основу розуміння проблеми детермінант управлінської діяльності викладача закладу вищої освіти.

Слід зазначити, що базовим / родовим для аналізу є поняття «управління». Серед тлумачень терміна в науковій літературі набули поширення такі визначення: управління – це свідомий та планомірний вплив на систему, її підструктури та окремі процеси, які в ній відбуваються; управління – це цілеспрямований процес свідомої взаємодії учасників на основі об'єктивних закономірностей діяльності з метою досягнення оптимального результату. Перше визначення акцентує увагу на тому, що управління необхідне для упорядкування стану систем, а друге – на необхідності управління для упорядкування процесів.

Ю. Богоявленська, Т. Грабар, Є. Ходаківський зауважують, що управління – це керівництво людьми і відносинами між ними в системі ділового спілкування та взаємодії, координація й організація діяльності, ефективне використання всіх засобів, спрямованих на виконання накреслених цілей і запланованих завдань [14, с.11].

Управління характеризується різними специфічними особливостями, пов'язаними зі сферою управлінської діяльності. Так, на точку зору Є. Береки, управління в освіті має такі відмінні характеристики: управлінський процес спрямований на людину; результат управління більше, ніж в інших сферах, залежить від психологічних якостей суб'єкта діяльності та від ціннісно-орієнтаційної єдності всіх елементів системи освіти; успішність управління зумовлюється професійною взаємодією; в управлінській діяльності відображається соціальна дійсність для розкриття наявних ресурсів та задоволення суспільних потреб [1].

На переконання І. Драч, В. Муромець, Г. Чорнойван, важливими атрибутами управлінської діяльності в освітній системі є її свідомий вибір суб'єктом управління; інформаційний, інтелектуальний, цілеспрямований та інтегративний характер [5, с. 6].

В. Стадова, досліджуючи змістовий аспект управління викладачем навчальною діяльністю студентів, наголошує на тому, що управлінська діяльність викладача зорі-

ентована на створення умов, що забезпечують реалізацію основних управлінських функцій у вищій освіті [13, с. 365].

До різновидів управлінських функцій викладача належать проєктивна функція (визначення мети та завдань освітньої діяльності); прогностико-моделювальна функція (передбачення результатів діяльності педагога); конструктивна функція (розроблення методів, прийомів і засобів для здійснення професійної діяльності); організаційно-регуляторна функція (практична організація освітнього процесу); комунікативна функція (налагодження взаємодії із суб'єктами діяльності); аналітико-корегувальна функція (зміна управлінських рішень на основі аналізу результатів педагогічної діяльності); координаційна функція (узгодження діяльності в межах системи).

Д. Горобець, аналізуючи функції управління у закладах освіти, зосереджує увагу на тому, що успішна реалізація зумовлюється низкою детермінант [4]. Виокремлення є досить важливим кроком, спрямованим на забезпечення найбільш сприятливих умов для розгортання ефективної управлінської діяльності.

Поняття «детермінант» має визначений спектр тлумачень. У науковій літературі його аналізують крізь призму філософ-

ського вчення про причинність: причина викликає певний наслідок, водночас причину спричиняє певна умова. Детермінанта охоплює і причину, й умову водночас. Між ними важко провести чітке розмежування. Основна відмінність полягає у тому, що причина – це чинники, які зумовлюють певний наслідок, а умова забезпечує зв'язок між собою причини та наслідку, тобто визначає результативність діяльності.

Зважаючи на вищезазначене, детермінантами управлінської діяльності викладача є система чинників, що зумовлюють ефективність реалізації його управлінських функцій в освітньому процесі. Ці чинники різняться за своєю природою («зовнішні» та «внутрішні» детермінанти) і приналежністю (детермінанти мікрорівня та мезорівня).

Колектив психологів-науковців під керівництвом Л. Карамушки (О. Бондарчук, В. Івків, В. Лагодзінська, К. Терещенко, О. Креденцер, А. Шевченко), досліджуючи детермінанти розвитку організаційної культури, зокрема освітніх організацій, розглядають «зовнішні» детермінанти мікрорівня (як чинники, які безпосередньо стосуються професійних і соціальних характеристик викладача), а «внутрішні» детермінанти мікрорівня пов'язують із його особистими психологічними характеристиками; «зов-

Рис. 1. Різновиди детермінант управлінської діяльності викладача закладу вищої освіти

нішні» детермінанти мезорівня визначаються вченими як чинники, зумовлені функціональними особливостями вищого навчального закладу; «внутрішніми» детермінантами мезорівня названо психологічні характеристики ВНЗ [11]. Отже, «зовнішні» детермінанти управлінської діяльності викладача пов'язані з професійними та соціальними особливостями освітнього середовища, а «внутрішні» – з особистісними характеристиками педагога. Детермінанти мікрорівня перебувають у тісному зв'язку з особливостями діяльності та поведінки викладача ЗВО, а детермінанти мезорівня – з особливостями розвитку освітнього закладу (рис. 1).

У сучасних психологічних джерелах зазначається, що до «зовнішніх» детермінант мікрорівня управлінської діяльності викладача належить рівень та тип освіти викладача, його посада, вчене звання, загальний стаж та стаж педагогічної діяльності у закладі вищої освіти; вік, стать, сімейний стан тощо. «Внутрішніми» детермінантами мікрорівня визначено: самоефективність викладача як управлінця, особливості ухвалення управлінських рішень, ставлення педагога до змін, його толерантність в управлінні, активність, рішучість і т.д. «Зовнішніми» детермінантами мезорівня є тип навчального закладу, місце його розташування (сільська / міська місцевість), кількість педпрацівників, які працюють у навчальному закладі. До «внутрішніх» детермінант мезорівня належить розвиток управлінських ініціатив у закладі вищої освіти, творчий потенціал педпрацівників, міжособистісна сумісність суб'єктів освітнього процесу тощо.

Указані вище детермінанти мають узагальнений характер і недостатньо відображають важливі особистісні властивості та контекст професійної діяльності викладача. Тому виникає потреба конкретизації та уточнень на методологічному рівні тих «внутрішніх» детермінант, які безпосередньо зумовлюють успішність реалізації управлінських функцій педагога у вищій освіті (мікрорівень).

Методологічний рівень дослідження відображає ідеї функціонального підходу до вивчення управлінської діяльності викладача вищої освіти загалом та детермінант, які зумовлюють її результативність зокрема. Функціональний підхід до проблеми наразі домінує серед інших підходів і активно досліджується сучасними науковцями (В. Гладкова [2], Г. Михайляк [7], І. Олексів [7], В. Свистун [12], Ю. Федотова [2]). Його сутність полягає у розкритті основних функцій управлінської діяльності викладача і на

цій основі виокремлення тих чинників, що зумовлюють ефективність реалізації.

Серед різновидів управлінських функцій викладача ключовою є проєктивна. Вона забезпечує стратегічну спрямованість діяльності й проявляється в умінні орієнтуватися на кінцеві цілі, вирішувати актуальні професійні завдання. Проєктивна функція надає діяльності педагога цілеспрямованості та залежить від інтелектуальних та проєктивних здібностей педагога, його умовитованості, здатності до цілепокладання у професійній діяльності, орієнтації на досягнення успіху [3].

Значущою у викладацькій практиці є прогностико-моделювальна функція. М. Прищак та О. Лесько підкреслюють, що ця функція має на меті прогностичне визначення характеру змін та особливості наслідків, детермінованих нововведеннями діяльності педагога [10, с. 103]. Ефективність реалізації цієї функції зумовлюють прогностичні здібності, здатність викладача знаходити новий позитивний сенс у професійній діяльності (смыслотворчість), широта та критичність мислення.

Сутність конструктивної функції охоплює процес пошуку майбутніх варіантів дій і потребує врахування потенційних можливостей суб'єктів освітнього процесу. Основними детермінантами в цьому аспекті є конструктивні здібності, раціональність, педагогічна винахідливість, креативність.

Організаційно-регулятивна функція є центральною в управлінській діяльності і психологічно найскладнішою. На її ефективність впливає рівень ділових якостей викладача, розвиток його організаційних здібностей, здатність до модерації. Т. Постоян акцентує увагу на тому, що саме модерація дозволяє упорядкувати протікання всіх процесів навчально-виховної діяльності, чим забезпечує ефективне управління ними [9].

Успішність реалізації цієї функції зумовлюють й інші чинники, серед яких такі: впевненість у собі, індивідуальна відповідальність педагога закладу вищої освіти, його внутрішній локус контролю, ініціативність, активність, наполегливість, самостійність в ухваленні управлінських рішень, вимогливість та демократичність водночас.

Досліджуючи управлінську діяльність викладача, В. Артеменко, І. Бубенець та О. Кухарьонко наголошують на такій детермінанті, як самоменеджмент. Самоменеджмент розглядається ними як комплекс дій суб'єкта з управління собою, що є самостійним, завершеним і цілісним блоком у регулюванні взаємодії з іншими людьми. Самоменеджмент викладача максимально

Рис. 2. «Внутрішні» детермінанти мікрорівня управлінської діяльності викладача закладу вищої освіти

розкриває його можливості свідомо керувати власною професійною діяльністю, дозволяє досягати «педагогічних вершин», долаючи труднощі, що виникають в освітньому процесі. Він є основою для формування культури ділового життя педагога вишу, що цінує свій час [8, с. 285].

Для налагодження взаємодії між суб'єктами освітньої діяльності необхідна реалізація комунікативної функції управління викладача. На ефективність комунікації в управлінні педагога впливає професійна етика, комунікативні, перцептивні, експресивні та сугестивні здібності, здатність долати комунікативні бар'єри, емоційна врівноваженість, стресостійкість, толерантність тощо.

Аналітико-корегувальна функція пов'язана з педагогічною рефлексією викладача, його здатністю до самоаналізу, удосконалення планування і організації діяльності й зумовлена аналітичними здібностями педагога вишу, його гнучкістю та оперативністю, педагогічною спостережливістю [6].

Координаційна функція в управлінській діяльності викладача передбачає зміни напряму його дій без зміни поставленої мети або зміну мети залежно від зміни ситуації. На її результативність впливає здатність викладача до маневрування ресурсами,

раціональністю, здатністю до узгодження всіх стадій процесу управління.

Узагальнено «внутрішні» детермінанти мікрорівня управлінської діяльності викладача закладу вищої освіти складають систему управлінських здібностей (інтелектуальні, аналітичні, проєктивні, прогностичні, конструктивні, комунікативні, перцептивні, експресивні, сугестивні), управлінських здатностей (до цілепокладання, до самоменеджменту, до самоаналізу, до модерації, до маневрування ресурсами, до винахідливості, здатність долати комунікативні бар'єри, здатність узгоджувати між собою усі стадії управління) та особистісних якостей викладача (умотивованість, впевненість у собі, відповідальність, ініціативність, активність, оперативність, гнучкість, самостійність, внутрішній локус контролю, спостережливість, вимогливість, демократичність, широта і критичність мислення, раціональність, емоційна врівноваженість, стресостійкість, толерантність, креативність, позитивізм) (рис. 2).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, детермінантами управлінської діяльності викладача є система «внутрішніх» і «зовнішніх» чинників, що зумовлюють ефективність реалізації його управлінських

функцій в освітньому процесі на мікрорівні та мезорівні. На основі аналізу теорії функціонального підходу було окреслено «внутрішні» детермінанти мікрорівня. Цю систему складають управлінські здібності, управлінські здатності та особистісні якості у безпосередньому зв'язку з основними управлінськими функціями педагога вищої школи. Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним вивченням питань детермінант в управлінській діяльності викладача закладу вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берека В.Є. Теоретико-методичні основи фахової підготовки магістрів з менеджменту освіти: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2008. С. 204–205.
2. Гладкова В.М., Федотова Ю.В. Функції управлінської діяльності менеджера освітньої установи. Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць. Полтава. 2009. № 6. С. 263–266.
3. Гордійчук С.В. Управління якістю професійної діяльності викладача як елемент внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти. Кадрова політика у сфері охорони здоров'я в умовах загроз національній безпеці України: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (Київ, 23 березня 2017 року). Київ: ТОВ «ДКС-Центр», 2017. С. 33–38.
4. Горобець Д.В. Аналіз функцій управління педагогічним коледжем. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. 2008. Вип. 3. С. 6–9 10.
5. Драч І., Муромець В., Чорнойван Г. Дослідницьке лідерство в сучасному університеті: навчальний посібник. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с.
6. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект). Автореферат дис. ... доктора психолог. наук. Київ, 2001. 38 с.
7. Олексів І.Б., Михайляк Г.В. Функціональний підхід до процесу управління знаннями. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.3. С. 396–403.
8. Підвищення управлінської культури викладача вищої школи на засадах самоменеджменту / І.Г. Бубенець, В.С. Артеменко, О.К. Кухарьонко та ін. // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2017. Вип. 1 (25). С. 281–292.
9. Постоян Т.Г. Управлінська модерація в роботі викладача вищої школи. Наука і освіта. 2015. № 2. С. 95–101.
10. Прищак, М. Д. Психологія управління в організації : навчальний посібник / М.Д. Прищак, О.Й. Лесько. Вінниця, 2012. 141 с.
11. Психологічні детермінанти розвитку організаційної культури: Монографія / Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер, К.В. Терещенко [та ін.]; за ред. Л.М. Карамушки. Київ: Педагогічна думка, 2015. 288 с.
12. Свистун В.І. Спільна діяльність суб'єктів управління в системі соціального партнерства. Соціальне партнерство як інструмент оновлення змісту професійно-технічної освіти: матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кривий Ріг, 2013. С. 16–18.
13. Сгадова В.В. Змістовий аспект управління викладачем навчальною діяльністю студентів. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2013. № 1 (27). С. 364–371.
14. Ходаківський Є.І., Богоявленська Ю.В., Грабар Т.П. Психологія управління. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 492 с.